

Vytautė Markeliūnienė

Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Vilniaus operos trupė (1942–1944) amžininkų užrašuose

Lietuvos muzikinio teatro istoriografijoje Vilniaus operos trupė – jau įsitvirtinęs unikalus karo, vokiečių okupacijos metų reiškinys, pirmiausiai tyrinėtas kaip muzikinio teatro kultūros raidos dalis, repertuaro, veiklos bei jos galimybių problemos požiūriu. Minimu laikotarpiu lietuvių meno raida buvo tiesiogiai priklausoma nuo valstybės politinės padėties, kultūros gyvavimo sąlygų, kurios dramatiškai komplikavosi okupacijų ir karo laike – 1940–1945 metais.

Vilniaus operos trupės veiklos riboženkliai išsidėsto karo metų, vokiečiųmečio laikotarpyje: pradžia – 1942-ųjų kovas, operos Charles Gounod „Faustas“ premjera, o pabaiga sutapo su naujomis istorinėmis pervartomis – paskutinė šios operos trupės premjera, Gioachino Rossini „Sevilijos kirpėjas“, įvyko 1944-ųjų birželį. Nacių okupaciją keitė sovietų. Nors Vilniaus operos vadovybė ateičiai jau buvo numaciusi tolimesnius kūrybinius planus (apie tai byloja išlikę dokumentai, artefaktai), trupės veiklą paskutinę birželio dieną ir nutrūko, niekada neatsinaujino. O jos vadovai, meninis personalas pasklido kas kur. Vieni pasitraukė į Vakarus, kiti liko okupuotoje tėvynėje, kai kurie repatrijo. Vieni dar tęsė sceninę veiklą kitose trupėse, kiti atsidėjo pedagoginiam darbui, tretieji ieškojo kitokių profesinės savirealizacijos formų. Nepilni trys Vilniaus operos trupės veiklos sezonai buvo glaudžiai susiję su Vilniaus Miesto teatru, į kurio sudėtį trupė įtraukta 1943 metais. Pastarasis tapo Vakarų kultūrai gana būdinga Miesto teatro institucija, kurią paprastai sudarė dramos, operos ir baleto ansambliai. Vis dėlto keletos trupių kasdieninis darbas „po vienu stogu“ karo, okupacinės įtampos sąlygomis nebuvo paprastas. Vilniaus operos trupės veiklą šio straipsnio autorei jau tekė anksčiau tyrinėti istoriniu, statistiniu ar kultūrologiniu metodais. Laikui bėgant radosi su minimu laikotarpiu ir trupe susiję vis nauji amžininkų prisiminimai, paliudijimai, paskatinę Vilniaus operos veiklą patyrinėti ir antropologiniu požiūriu, siekiant geriau suprasti to meto kultūrinį, socialinį kontekstus, su teatru susijusios bendruomenės narių elgseną ar kasdienius įpročius. Viena vertus, tai paskatino autorę šįkart konkrečiau pristatyti ir išskleisti šia tema rašiusių minimo laikotarpio amžininkų užrašų dienoraščiuose, prisiminimuose, Vilniaus operos repeticijų ir spektaklių dienyne. Antra vertus, pateikiami autentiški užrašai (ne)tiesiogiai paliudija, jog šis tragiškas okupacijos ir karo laikotarpis muzikinės kultūros turinio bei raidos tendencijų požiūriais laikytinas Nepriklausomybės metų kultūros tąšos metais.

Reikšminiai žodžiai: Vilniaus operos trupė, karo metai, Vilniaus operos repeticijų ir spektaklių dienyne, operos spektakliai, repeticijos

Šios straipsnio pradžia labai tiktų garso įrašo pavyzdys, kuris laiko požiūriu iš dalies būtų simuliacija, vis dėlto atsidurtų šio straipsnio temos, laikotarpio tikrovės erdvėje (iš straipsnyje išskirto 1942–1944 laikotarpio operos fragmentų garso įrašų nėra išlikę). Štai kad ir Pažo serenada iš Gounod operos „Romeo ir Džiuljeta“. Dainuoja Jadvyga Vencevičaitė-Kutkuvienė, kas groja fortepijonu, – nėra užfiksuota. Įrašo metai – galimai 1933. Įrašas – iš Nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos 2007 m. parengtos Senųjų lietuviškų šelako plokštelių antologijos, skirtos Pirmosios lietuviškos plokštelės šimtmečiui¹. Šis keturių kompaktinių plokštelių rinkinys – tai tikras suskaitmenintos lietuviškų garso įrašų istorijos lobis, kurio dėka aprašoma, nagrinėjama istorija reikšmingai konkretinama muzikiniais artefaktais². Dainininkė, mecosopranas Vencevičaitė-Kutkuvienė ir Kauno valstybės teatro tenoras Aleksandras Kutkus – sutuoktiniai. Abu jie 1944 m. pavasarį iš turbūt gerokai patogesnio gyvenimui ir darbui Kauno atsikraustė į Vilnių dėl neseniai įsteigtos Vilniaus operos trupės. Labai neilgam, bet, matyt, su viltimi. Tą Vilniaus operos trupės tolimesnio gyvavimo viltį aptiksimė ir kituose kontekstuose, apie kuriuos – vėliau. Savo atsiminimuose, išleistuose Bostone knygos „Dainininko dalia“ pavidalu, Kutkus vėliau rašys: „Gerai atsimenu tą solistų susirinkimą Kaune, kai atvykęs tarėjas [turimas galvoje Švietimo generalinis tarėjas Pranas Germanantas Meškauskas, – V. M.]³ gražiai įkalbinėjo solistų grupę vykti į Vilnių.

¹ file:///C:/Users/Vartotojas/Downloads/20-28%20(1).pdf [žiūrėta 2025 04 01].

² <https://www.discogs.com/release/23420765-Variou-Sen%C5%B3j%C5%B3-Lietuvi%C5%A1k%C5%B3-%C5%Aolako-Plok%C5%A1teli%C5%B3-Antologija-Anthology-Of-Old-Lithuanian-Shellac-Re> [žiūrėta 2025 04 01].

³ Leidinyje pateikiami skaitmenizuoti įrašai nuo 1907 m. (Rygoje išleistos pirmosios lietuviškos plokštelės) iki 1938 m., kiekviena kompaktinė plokštelė skirta vis kitai temai: Pradžią 1907–1920, Dainos, giesmės, Opera, Estrada.

³ Pranas Germanantas (iki 1940 m. Meškauskas, 1903 m. gruodžio 3 d. Puškoriai, Telšių apskr. – 1945 m. balandžio 22 d. Štuthof koncentracijos stovykla prie Gdanskio, palaidotas Kopenhagoje) – Kauno ir Leipzigo universitetų auklėtinis, kalbininkas, visuomenės veikėjas. Sovietams okupuojant Lietuvą, pasitraukė į Vokietiją, grįžo 1941 m., buvo paskirtas Švietimo valdybos generaliniu tarėju, siekė apsaugoti lietuvių kultūrą, žmones, jaunimą. Gestapo suimtas 1943 m. kovą, mirė įkalintas Štuthof koncentracijos stovykloje.

⁴ Tuometu su juo daug bendravęs Vilniaus universiteto rektorius prof. Mykolas Biržiška, jau būdamas Vokietijos pabėgėlių stovyklose, savo apybraižoje „Dr. Germanantas“ rašė: „*Rentelno komisaria-*

(...) Perdaug buvom suaugę su Kaunu, praturtėję šeimomis, o kai kas net ir nuosavais namais. Savanorių betgi atsirado, kaip ir teko laukti, iš viengungių ir jaunikių tarpo. Didžiausia dr. Germanto svajonė buvo jauną Vilniaus operą padaryti Vilniaus lietuviškojo muzikinio gyvenimo tvirtovė⁴.

Lietuvos muzikinio teatro istoriografijoje Vilniaus operos trupė – nuo 1990-ųjų jau įsitvirtinęs unikalus, ne kartą tyrinėtas reiškiny⁵. Apie ją kalbėdami ar rašydami suvokiame šios trupės veiklos problemišką kontekstą ir kodėl jis „kliudė“ apie šią trupę išsamiau ir detaliau kalbėti sovietmečiu. Suvokiame ribotą pačios veiklos trukmę bei atsidūrimą savotiškame pereinamame etape tarp dviejų Nepriklausomybės arba Pirmosios respublikos dešimtmečių ir antrosios sovietų okupacijos operinio gyvenimo ciklą. Mat šios trupės veiklos riboženkliai išsidėsto karo metų laikotarpyje, dar identifikuojamame kaip nacių okupacijos arba vokiečių. Prabėgo viso labo pustrėčio sezono. Pradžia – 1942-ųjų kovas, operos „Faustas“ premjera, veiklos pabaiga sutapo su naujomis istorinėmis pervertomis – paskutinė šios operos trupės premjera „Sevilijos kirpėjas“ įvyko 1944-ųjų birželį⁶. Nacių okupaciją pakeitė sovietų. Paskutinį sezoną, nepriklausomai nuo įtemptos politinės situacijos Vilniaus operos vadovybė ateičiai dar numato tolimesnius konkrečius kūrybinius veiksmus, – apie

tui neleidžiant nei didinti mokytojų, profesorių ir kitų kultūrininkų algų, per mažų vokiečių beato-dairinio Lietuvos alinimo nepaprastai pabrangintam pragyvenimui, nei išlaikyti daugelio įstaigų, kurioms jie neleido skirti lėšų, Germantas kreipėsi į visų vadybų įstaigas ir įmones, prašydamas tarnautojus skirti savo algų mažutį nuošimtėlį švietimo fondui, iš kurio jis išlygindavo švietimo trūkumus, papildydavo sąmatas, šelpdavo moksleivių bendrabučius, studentų valgyklas, vargstančius mokytojus ir pareigūnus. Tuo būdu, pavyzdžiui, ypatingai vargstančiame Vilniuje tautinis ir šiaip kultūrinis lietuvių gyvenimas vokiečių okupacijos metu, tik ne vokiečių, bet Germanto pastangomis, prieš nacionalsocialistines okupantų tendencijas ir stengimąsi prisitaikyti sau visą kultūrinį lietuvių darbą, nepaprastai suklestėjo“ (Mykolas Biržiška, „Dr. Germantas“, Žiburiai, 1946 05 11, p. 5). Visuomenė pastebėjo P. Germanto pastangas steigiant Vilniaus operą, palaikant kitų teatrų, liaudies ansamblio veiklą. Deja, 1943 m. kovo 16 d. naktį jis su kitais Lietuvos inteligentais buvo gestapo suimtas, išvežtas ir įkalintas Štuthofe, kur 1945 m. kovą mirė nuo šiltinės.

⁴ Kutkus, 1959, 116.

⁵ Iki 1990-ųjų Vilniaus operos trupė dėl savaime suprantamų priežasčių oficialiai nebuvo pozicinuojama kaip savarankiškas, reikšmingas, savitas reiškiny.

⁶ LLMA, f. 199, ap. 1, b. 26: Spektaklių ir repeticijų registracijos knyga-dienynas (1942–1943); LLMA, f. 199, ap. 1, b. 40: Spektaklių ir repeticijų registracijos knyga-dienynas (1943 rugsėjo 1 d. – 1944 liepos 9 d.).

tai byloja planuojami nauji spektakliai, debiutai. Štai pažymėtina dar ir tai, jog 1944 m. pavasarį kaip savarankiškas Vilniaus miesto teatro padalinys suformuota nauja Vilniaus baleto trupė⁷. Vis dėlto šio darinio (t. y. Vilniaus operos) veikla 1944 m. birželio – liepos sandūroje nutruko, niekada neatsinaujino tokia, kokia buvo arba bent jau buvusios trupės narių pagrindu. Jos vadovai, meninis personalas pasklido kas kur. Vieni pasitraukė į Vakarus, kiti liko okupuotoje tėvynėje, kai kurie repatrijo. Vieni dar tęsė sceninę veiklą kitose trupėse, kiti atsidėjo pedagoginiam darbui, tretieji ieškojo kitokių profesinės savirealizacijos formų. Nepaisant šios trumpos veiklos, Vilniaus operos trupė tapo dar vienu reikšmingu operos prestižo lietuvių kultūroje ir savimonėje paliudijimu. Ir savotišku optimizmo upokšniu karo bei okupacijos kontekstuose.

Nepilni trys sezonai Vilniaus operos trupės veiklos buvo glaudžiai susiję su III-ąjį gimtadienį 2024 m. šventusiu Vilniaus senuoju teatru, anuomet vadintu Vilniaus miesto teatru, į kurio sudėtį operos trupė oficialiai įtraukta 1943 m. Pastarasis teatras tapo Vakarų kultūrai gana būdinga Miesto teatro institucija, kurią paprastai sudarė dramos, operos ir baleto ansambliai. Vis dėlto keletos trupių kasdieninis darbas „po vienu stogu“ karo, okupacinės įtampos sąlygomis nebuvo paprastas. Apie tai nuosekliai paliudija Vilniaus operos repeticijų ir spektaklių dienyne, 1943–1944 m. sezoną vestas režisieriaus padėjėjo Vytauto Einorio⁸.

Stabtelėkime prie Vilniaus operos kaip itin neilgai egzistavusio darinio veiklos vertinimų anuomet ir jau šiais laikais. Štai muzikologo Jono Vytauto Bruverio operos istorijos fragmentas: „Lietuvai atgavus Vilnių, į sostinę tuojau imtos kelti bei joje steigti politinio, visuomeninio, ūkio ir kt. gyvenimo įstaigos. Labai svarbu buvo stiprinti ir lietuviškąją meno kul-

⁷ 1943–1944 m. personalo sąrašuose pateiktos 18 šokėjų pavardės (LLMA, f. 199, ap. 1, b. 4, l. 56–67). 1944 m. balandžio 21 d. parodyta savarankiškos Vilniaus baleto trupės premjera, sudaryta iš 5 padalų: C. M. von Weberio „Kvietimo šokiui“, Keturių ispaniškų šokių (3-A. Minkus, 1-E. Moreros), P. Čaikovskio „Raudonkepurnaitės ir vilko“ (scenos iš „Miegančiosios gražuolės“), F. Leharo Valso ir R. Drigo vienaveiksmio baleto „Užburtoji fleita“. Spektaklio baletmeisteriu buvo V. Germanavičius, scenografijos autorius – Vytautas Palaima, spektaklį dirigavo – Povilas Bekeris.

⁸ Šis dokumentas yra saugomas Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejaus archyve, Antano Zaukos fonde. Jis yra sąsiuvinio pavidalo ir įvardytas kaip Vilniaus Operos repeticijų ir spektaklių dienyne (1943–44 sezonas). Puslapiai nenumeruoti.

tūrą. (...) sostinėje iškart ėmė viešėti Valstybės teatro opera ir baletas, bet svarbiausias tikslas buvo sukurti sostinėje savus šių menų židinius. Karo ir okupacijos metais įsteigti naują teatrą lyg ir neįmanoma, Tačiau Opera buvo įsteigta prisidengus Valstybės teatro operos trupės ilgalaikių gastrolių idėja. (...) Kadangi iš Kauno atvykdavo tik solistai ir dirigentai, jaunesnių dainininkų grupė iškart tapo Vilniaus teatro nariais, o Filharmonijos ansambliai – operos orkestru ir choru, sostinės teatras pasidarė toks kaip ir kauniškis – dramos, operos ir gana greitai sustiprėjusio baleto junginys. Pagrindinis dirigentas buvo Jeronimas Kačinskas, visas operas režisavo irgi savas režisierius Antanas Zauka, baletmeisteris buvo Vaclovas Germanavičius, chorui vadovavo Bronius Budriūnas. Su operos choris taip pat yra repetavę Antanas Virbickas, Alfonsas Mikulskis, Jonas Novakauskas. Nuolatiniam darbui į Vilnių atvyko J. Augaitytė, J. Jasaitytė, K. Gutauskas, V. Baltrušaitis, netrukus prie jų prisidėjo S. Audėjus, o 1944 m. – Jadvyga ir Aleksandras Kutkai⁹.

Apie Vilniaus operą jau iš šiokios tokios laiko perspektyvos savo rankraštyje „Lietuvių muzikos keliai per 1918–1948 metų laikotarpį“ rašė kompozitorius Vladas Jakubėnas, XX a. 4-ame dešimtmetyje bene intensyviausiai ir kvalifikučiausiai darbavęsis spaudoje, rašęs straipsnius, apžvalgas, recenzijas, sekęs muzikinio teatro spektaklių panoramą (ne tik premjeras), operos senbūvių ir debutantų veiklą, reflektavęs repertuaro klausimais: „Vilniaus muzikos gyvenimas buvo aktyvesnis negu Kauno. Beverčių vokiškų markių gausumas leido lengvai suorganizuoti Vilniuje pastovią operą, kurią aptarnavo tas pats Filharmonijos orkestras. Operos dirigentu buvo J. Kačinskas ir jaunas debutantas – Kalinauskas. Repertuaras pradžioje buvo nedidelis: „Traviata“, Rigoletto, M-me Butterfly, Faustas. Svarbiausios solistinės jėgos, išskyrus J. Augaitytę, rekrūtavosi iš jaunųjų Kauno konservatorijos absolventų: tenoro Gutausko, koloratūrinio soprano J. Jasaitytės, vėliau pradėjo kilti kiti tenorai – štai Indra Padleckis – taip pat gabus kompozitorius. Tikroji Vilniaus pažiba buvo savaitiniai Vilniaus koncertai, pasiekę tikrai aukštą lygį ir darę gilų įspūdį gausiems Vilniuje gyvenantiems ir pravažiuojantiems Wermachto ir

⁹ Bruveris, 2006, 147.

Ziwilverwaltungo nariams. Jiems dirigavo daigiausiai J. Kačinskas, tačiau dažnai buvo kviečiami ir kiti mūsų dirigantai: B. Dvarionas, V. Marijonišius, o taip at ir įvairūs vokiečių svečiai arba savieji jauni debutantai. Šie koncertai išauklėjo iš Vilniaus lietuvių gražų simfoninės muzikos mėgėjų kontingentą: visai naujas reiškinys mūsų visuomenėje¹⁰.

Jakubėnas aukščiau cituotoje apybraižoje (beje, pirmoje ir gal vintelėje, kurioje taip kompaktiškai, bet sykiu ir detaliai įvykių liudinin-kas apžvelgė muzikinės kultūros padėtį okupacijų laikotarpiu) pabrėžia *auklėjamąją* aktyvaus ir profesionalaus muzikinio gyvenimo reikšmę. Šią mintį – kaip Vilniaus simfoninis orkestras¹¹ auklėjo istorinės sostinės pu-bliką, – savaip pratęsia ir patvirtina dar vieną aktyvus muzikas, minimo laiko amžininkas, podraug vokiečių ir debutavęs kaip dirigentas, kurį laiką dirbęs šio orkestro inspektoriumi, Algimantas Kalinauskas. 2010 m. buvo išleista vertinga Kalinausko atsiminimų knyga „Ataidai. Dirigento atsiminimai“, tačiau pirmiausia, juo pasiremame kaip ano laiko amžinin-ku, dienraščio „Naujoji Lietuva“ muzikos apžvalgininku, pasirašinėjusiu slapyvardžiu St. Namigla: „1942 metai Vilniaus muzikos istorijoje nieka-dos nebus užmiršti, jie yra lyg tiltas, per kurį mūsų senoji sostinė žengia į naują, platų gyvenimo kelią, kuriuo eina dauguma Vakarų Europos miestų (...). Bene svarbiausias pereinamųjų metų įvykis – tai operos įkūrimas¹²“. Tai-gi, aišku, kad opera, kuri lietuvių sąmonėje jau buvo tapusi bemaž svar-biausiu tautinės kultūros pajėgumo ženklu, įkūnijo vakarietiško kultūros gyvenimo tapatybę bei tapo svarbiu dainininkų trupės, choro ir orkestro sambūviu.

Anksčiau minėtoje atsiminimų knygoje Kalinauskas rašė: „Būdamas inspektoriumi radau ir naują labai įdomų ir patrauklų užsiėmimą. Kai negrieždavau, repeticijos metu sėdėdamas salėje ėmiau sekti Kačinsko¹³

¹⁰ Jakubėnas, 1994, 17.

¹¹ Vokiečių okupacijos pradžioje orkestras vadintas Filharmonijos, o vėliau, ją kaip instituciją uždarius, – Miesto teatro orkestru.

¹² Namigla, 1943, 6.

¹³ Jeronimas Kačinskas (1907–2005), kompozitorius ir dirigentas. Baigė Klaipėdos muzikos mo-kyklą, studijavo Prahos konservatorijoje. Grįžęs į Lietuvą dirbo Valstybės teatre akompaniato-rium, dėstė Klaipėdos muzikos mokykloje, Klaipėdoje subūrė simfoninį orkestrą, operos trupę. 1938–1941 vadovavo Kauno ir Vilniaus radiofono, 1941–1943 Vilniaus filharmonijos orkestrui.

darbą, neretai net su partitūra rankose. Šitaip mokiausi ne tik repertuaro, instrumentacijos, bet, netgi nenoromis, ir paties dirigavimo, o visų pirma repetavimo metodikos. Mokyti repertuaro, jį giliau ir plačiau pažinti buvo puikiausia galimybė: kas savaitę vykdavo po du koncertus: vienas viešas, dviejų dalių – Filharmonijos salėje, kitas – uždaras, vienos dalies – radijo studijoje. Kiekviename koncerte vis nauja programa, per visą sezoną beveik nė vienas kūrinys nebūdavo kartojamas (...) O Kačinskas, be to, stengdavosi, jei tai nebūdavo teminis ar vienam autoriui skirtas koncertas, į kiekvieno koncerto programą būtinai įtraukti koki nors, kad ir nedidelį, lietuvių autoriaus kūrinių (...). Taip per tris sezonus buvo sugrota beveik viskas, kas Lietuvoje buvo sukurta simfoniniam orkestrui (gal tik išskyrus Čiurlionio „Jūrą“, Šimkaus „Nemuną“ ir Bacevičiaus, nors ir geriausio Kačinsko draugo ir bendražygio, kūrybą – jis gyveno JAV).“

Toliau Kalinauskas tęsia: „1942 m. žiemai baigiantis, pas mus atvyko Mykolas Bukša repetuoti operos. Mat buvo nuspręsta Vilniaus nepalikti be operos spektaklių, reikėjo kokių nors būdu pratęsti užgimusią gerą tradiciją Kauno operai nuolat lankytis Vilniuje. Bet laikai pasikeitė, pakito ir aplinkybės: karo sąlygomis tapo nebeįmanoma dviejų šimtų žmonių kolektyvo nei pervežti, nei apgyvendinti svetimame mieste. Tad griebtasi gudrybės: nutarta chorą ir orkestrą parengti vietoje, o iš Kauno vežioti tik keletą solistų (...). Atėjus laiku atvyko ir dainininkai solistai, ne visi paskirtieji, o iš pradžių tik tie, kurie turėjo dainuoti Ch. Gounod operoje „Faustas“. Tai ją repetavo choras ir orkestras, ji buvo numatyta parodyti pirmoji. Premjera įvyko kovo 9-osios vakarą Miesto teatre, Basanavičiaus gatvėje. Dainavo: Margaritą – Juozė Augaitytė, Valentiną – Vladas Baltrušaitis, Zybėlį – Felicija Pupėnaitė, Martą Sofiją Pusdešrytė, Mefistofelį – Ipolitas Nauragis, o patį Faustą, žinoma, Kipras Petrauskas, kuris niekaip nepraleido tokios šaunios progos dalyvauti „istoriniame“ įvykyje.“¹⁴

1942–1944 Vilniaus operos trupės dirigentas. 1940–1944 vadovavo Vilniaus muzikos mokyklos simfoniniam orkestrui, kamerinės muzikos ir dirigavimo klasėms. Pasitraukė į Vakarus, nuo 1949 m. iki mirties gyveno Bostone.

¹⁴ Kalinauskas, 2010, 73.

1. Vilniaus operos trupės nariai po „Fausto“ spektaklio. Iš kairės – Eleonora Kudabaitė (Marta), Ipolitas Nauragis (Mefistofelis), Felicija Pupėnaitė (Zybelis), Juozė Augaitytė (Margarita), Vladas Baltrušaitis (Valentinas), Kazys Gutauskas (Faustas) (Nedatuota).

Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus

Pereikime prie konkrečių Vilniaus operoje pastatytų speltaklių¹⁵.

1) 1942 03 09 Gounod „Faustas“, 2) 1942 05 20 Giuseppe Verdi „Traviata“, 3) 1942 11 29 Verdi „Rigoletto“ (tai pirmas visiškai savarankiškas Vilniaus operos spektaklis, be kauniškių paramos), 4) 1943 07 01 Giacomo Puccini „Madama Butterfly“, 5) 1944 01 15 Gounod „Romeo ir Džiuljeta“, 6) 1944 06 13 – paskutinė premjera Rossini „Sevilijos kirpėjas“, tesuvaldintas 5 kartus. Simboliškai susiklostė tolimesnis „Sevilijos kirpėjo“ likimas. Nusileidus geležinei uždangai ir daliai mūsų muzikų pasitraukus

¹⁵ Straipsnio autorė remiasi savo disertacijoje „Lietuvos muzikinio teatro raida istorijos pervartų laikotarpiu (1940–1945)“ pateiktais duomenimis skyriuje „Opera – Valstybės opera ir opera Vilniuje. Lietuviški veikalai. Trupių repertuaras ir jo tendencijos. Dirigentų ir dainininkų veikla. Opera ir koncertinis gyvenimas“, p. 65–104

į Vakarus, DP stovyklose gražiausias savo profesinio pajėgumo dienas stūmė daugiau kaip pusšimtis (maždaug pusė) Kauno ir Vilniaus teatrų operos solistų. (Vladislava Grigaitienė, Antanina Dambrauskaitė, Elzbieta Kardelienė, Vincė Jonuškaitė-Zaunienė, Vencevičaitė, Kutkus, Nauragis, Baltrušaitis, be to, daugiau kaip pusė orkestro muzikantų). Ilgainiui paaiškėjo, kad iš tokio didžiulio igudusių atlikėjų būrio buvo galima lengvai sukomplektuoti muzikinio teatro trupę. Ir nors sociokultūrinė aplinka visiškai netiko organizuotam didelio žmonių būrio kūrybos darbui, milžiniškų pastangų dėka DP lietuviai ryžosi – 1947 m. vasario 25 d. parodė Rossini operą „Sevilijos kirpėjas“. Dviem spektakliams buvo gautas Detmoldo miesto teatras ir orkestras, prie kurio dirigento pulsto stėjo Kučiūnas. Dainavo solistai, savo vaidmenis sukūrę ir jau spėję atlikti Kauno ar Vilniaus operų trupėse. Po Detmoldo premjerų buvo suvaidinti dar 12 spektaklių kitose lietuvių stovyklose. Pasisekimas didžiulis, mat opera lietuvių emigrantams buvo neatsiejama nuo praeities, lyg simbolis laisvos, gražios, kultūringos Lietuvos¹⁶.

Tačiau pažvelkime dar į Vilniaus operos trupę iš karo metų tikrovės perspektyvos, kuri klostėsi keletos paralelinių režimų sąveikoje: scenoje, užkulisuose ir už teatro sienų. Apie tuo metu Vilniuje tvyrojusią kasdieninę karo, okupacijos atmosferą, kurios rutinoje reikšmingom spalvom sužybsi meno įvykiai, autentiškai rezonuotų kunigo Prano Bieliausko paliudijimai, išdėstyti jo dienoraščio sąsiuvinuose, o pastarieji saugomi Lietuvos Lietuvos literatūros ir meno archyvo fonde 43, jų pagrindu yra išleistos ir trys knygos¹⁷. Bieliauskas, šis uolus Vilniaus ganytojas, kunigas¹⁸ buvo neabe-

¹⁶ Vyliūtė, 2005, 33–39.

¹⁷ *Is Slabados kaimo į Vilniaus katedrą*, Trakai, 2013; *Vilniaus dienoraštis 1915–1919*, Trakai, 2009; *Dienoraštis 1920–1957*, Vilnius 2012.

¹⁸ Pranas Bieliauskas (1883 08 23 Slabada (Antanavo vlsč.) – 1957 12 21, Vilnius (palaidotas Valkininkuose), lietuvių kunigas, tautosakos rinkėjas, Vilniaus krašto lietuvių visuomenės veikėjas. Baigė Vilniaus kunigų seminariją. 1911–40 m. tarnavo Vilniaus katedros vikaru, 1940–44 m. Aušros Vartų koplyčios klebonas. 1911–40 m. vadovavo ziticčių Vilniaus skyriui. Lietuvių mokslo draugijos narys, Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti vienas steigėjų, jos Centrinio komiteto reikalų vedėjas. Dalyvavo Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto veikloje. Rūpinosi labdara. 1927 m. lenkų valdžios suimtas, kalintas. Sovietų okupacijos metais persekiotas sovietinio saugumo. 1947 m. Valkininkų bažnyčios klebonas. 1915–57 m. Vilniaus krašte rinko tautosaką ir etnografinę medžiagą. Užrašė daugiau kaip 3000 dainų su melodijomis, pasakų, smulkiosios tautosakos. Be

jingas kultūriniais dalykams, kas atsispindi jo dienoraštyje, kurį vartant, vaizduotę prasmingai papildo ir kasdienybės detalių polifonija, karo metų tikrovė, kai kada smarkiai disonuojanti su iškiliais scenos meno įvykiais. Štai ką kunigas dokumentavo maždaug tuo laiku, kai imta repetuoti pirmąją Vilniaus operos premjerą – operą „Faustas“.

1942 m. vasario 15 d. „Vokiečiai leido jau šiandien iškelti prie namų vėliavas. Ir tikrai, eidamas popiet namo pamačiau, kaip beveik prie visų namų jau buvo iškeltos vėliavos. Kai kur tik lietuviškos, kai kur tik vokiškos, o dažniausiai lietuvių ir vokiečių. Kiek ir smagiau ant širdies pasidarė. Be to pietų metu kalbėta apie reikalingumą sukurti būrelį žmonių, kurie stengtųsi išlyginti nesklandumus, susidariusius tarp kauniškių ir vilniškių. Kauniečiai pripažindami mums daugiau idealizmo, peikia mūsų pasyvų laikyseną. Mes jiems prikišam protekcionizmą, materializmą ir dažną skyrimą į atsakingas vietas senų pažįstamų net ir su menkesnėmis moralinėmis vertybėmis. (...) Šiandien per pamaldas visuose pamoksluose buvo pajudinti Nepriklausomos Lietuvos klausimai. Šv. Jono bažnyčioje 11 val. kunigas Lipniūnas paskelbė, kad 3 val. bus Rusų kapuose žuvusių partizanų pagerbimas. Buvo tūkstantinė minia. Vienas eisenoje dalyvavęs sako, kad dalyvių galėjo būti 20 000, kitas – 7 ar 10 tūkstančių. Prie Basanavičiaus kapo pasakyta kalba ir atgiedota „Lietuva Tėvyne mūsų“. (...) 14.30 val. Miesto salėje Aušros vartų g. 5 Filharmonijos koncertas Nepriklausomybės intencija. Dėl biliėtų stokos man neteko būti. [p. 2–4]

1942 vasario 25 d. Kuru aprūpinamos tik vokiečių ir savivaldybės įstaigos. Mokslo Draugija uždaryta dėl šalčio, taip pat daugelis pradžios mokyklų. Rinkoje už beržinių malkų metrą prašo 450 rb (45 RM), popirosų dėžutė valdiška kaina 2 rb., privačiai 30, lašiniai – 250–280, miltų kg – 65, tualetinio muilo gabalėlis – 60 rb. [p. 14]

1942 kovo 4 d. Kaziuko turgaus šiomet nėra. Atvažiavo tik keletas sodiečių su geldom, kibirais ir daugiau nieko. Reikia pastebėti, kad ir diena gana šalta. Sniego šaligatviai užversti, guburai. Mat nėra arklių ir tiek vežimų, kad galėtų viską išvežti kaip buvo daroma kitais metais.

Nekalto Prasidėjimo bažnyčios klebonas kun. Chomskis, Saleziečiai ir Redemptoristai areštuoti, (...) likviduota, uždaryta Kunigų seminarija. [p. 19]

1942 kovo 20 d. Šaltis 25–30°C [p. 35]

to, tarp ryškiausių Bieliausko gabumų buvo muziko talentas, jis turėjo nepaprastai gražų ir galingą bosą. Lietuvių sambūriuose kiek įstengdamas kėlė lietuviškos religinės muzikos profesionalumą, mokė lietuviškų bažnytinių giesmių.

1942 kovo 23 d. Girdisi bombonešių ūžimas tarp debesų. Bolševikai puolė Vilnių. Užupio linkme pasimatė besileidžianti iš debesų deganti raketa, apšvietusi visą miestą. Po valandžiukės pasirodė vėl šviesos pluoštai ir ataidėjo bombų sproginiai nuo geležinkelio stoties. Žmonės kieme sukruto. Nėr kur slėptis. [p. 37]

1942 kovo 24 d. Žukauskaitė sapnavusi apie arkivyskupą Reinį ir kunigą Čibirą. 6 val. bėga pasižiūrėt, ar kas neatsitiko. Nubėgus vieton pamato baisius dalykus. Visas Šv. Mikalojaus klebonijos vieno aukšto pastatas sugriautas. (...) Tarnaitė Teofilė Tylaitė aimanuodama praneša, kad užmuštas kunigas Čibiras, jo tarnaitė Elžbieta Lukšionytė ir kun. Taškūno sesutė. [p. 37]

1942 kovo 27 d. 9 val. laikau mišias už žuvusius karius Šv. Ignoto bažnyčioje. Filharmonijos choras, kaip ir Šv. Jono bažnyčioje per Čibiro laidotuves, gieda Mozarto Requiem. [p. 50]

1942 m. balandžio 26 d. Vakare buvau „Vaidilos“ teatre Siniaus (Julius Sinius – Vilniaus krašto muzikas, kompozitorius, mokytojas, ištikimai dirbęs ir nepalikęs Vilniaus krašto per visą lenkmetį, – V. M.) koncerte. Grojo priešgaisrinis policijos pučiamųjų orkestras ir „Varpo“ choras dainavo. Inčiūra skaitė savo kūrinius. Jo eilės ir Siniaus dainelės jaudino mane. Iš jų jautėsi dar karo prisilėgimas ir noras būti laisviems. Publikoje matės smarkaujanti nuotaika. [p. 59]

1942 m. spalio 11 d. Jau rengiuosi gulti, kai štai skambutis. 22.00 ateina suvaidinę operą „Faustas“ iš teatro Nauragis ir Baltrušaitis pas mane vakarieniauti. Mat pietų metu buvau prasitaręs Nauragiui, kad jie gali pas mane ateiti pavakarieniauti. Štai šildome arbatą, papjaustau lašinių, šešetą kiaušinių pašutiname, keletą pomidorų papjaustom ir ką gi, artistai išvargę kerta ir vis giria, kad visa sveika ir gardu. Daviau ir po keletą „lašų“. Išlydžiu prieš antrą valandą. [F. 43, p. 124]

1943 m. vasario 24 d. Nerimas visame krašte. (...) 18 val. suskubome į operą „Rigoletto“. Šiandien mat vaidina-dainuoja Kipras Petrauskas. Teatras pilnas. Kipro balsas jau ne tokis skambus, kaip seniau. Vis tik dar gražiau už kitus tenorus gieda. Visiems patiko Baltrušaitis – Rigoletto. [p. 179]¹⁹

* * *

Nors tuometinė vos tik iš lenkų atgautos Lietuvos istorinės sostinės būklė, regis, nebuvo itin palanki muzikinės kultūros plėtrai, nestokojo problematiškumo, kurį sąlygojo prieš tai sekusių dviejų dešimtmečių politinė

¹⁹ LLMA, f. 43.

priklausomybė ir jos moraliniai bei ekonominiai padariniai, vis dėlto nei pastarosios aplinkybės, nei jau vėliau, 1940–1944 metais patirtos sovietų bei nacių okupacijų žaizdos, nenustelbė Vilniuje gyvenusių ir kūrusių menininkų įkarščio, kurio įkvėpti jie formavo aktyviai tvinksinčią šio miesto kultūrinę atmosferą. Kultūra, suvokta kaip vienintelė galimybė išlikti, kaip dvasinės atsparos išraiška dramatiškų įvykių sūkury iškilo, pasak literatūrologo Vytauto Kubiliaus, tarytum „paskutinis savignyso pylimas, vienintelė dar prieinama savęs teigimo forma“²⁰, įprasminta gyvai plakančio poetų ir literatų kūrybos ar teatrų sezonų pulso, alsuojanti uždaruose intelektualų ar studentų sambūriuose. Šių dienų kontekste, kai taip arti ir dramatiškai pulsuoja Ukrainos karo realijos, anuometinės Vilniaus operos veiklos aplinkybės šiaip ir anapus teatro sienų atsiskleidžia aiškiau ir organiškiau, todėl nestebina, jog dramatiški kasdieniniai sunkumai taip paprastai sąveikavo su kūryba ir didele viltimi. Visokeriopi nepritekliai, netikrumas dėl rytdienos, nešildomos patalpos, viduryje spektaklio užgęstanti elektra, oro pavojaus signalai, dėl „Polizeistunde“ nutraukiami spektakliai – visa tai buvo ir muzikinio teatro gyvenimo neaplenkusi karo metų kasdienybė, kurios akivaizdoje vis dėlto nepaliovė tvinksnėjusi kūrybinė dvasia. Vilniaus opera šiame kontekste iškilo ne tik kaip kultūrinė vertybė, dar vieno profesionalaus muzikinio teatro perspektyvos gairė ar tradicijos telkinys, bet ir kaip meninė jėga, manifestuojanti tautinę savimonę bei laisvą, giluminę būties išraišką. Todėl negali nestebinti ir tai, kad scenos link judėjo ir dar viena premjera, numatyta jau 1944/45 sezonui – George Bizet opera „Carmen“, kurioje pagrindinį vaidmenį ruošė 1940 m. Kaune debiutavusi, o vėliau Vilniaus operoje brendusi jauna vokalistė Pupėnaitė (beje, Nacionalinės M. K. Čiurlionio menų mokyklos Muzikos istorijos kabinete saugomas šiai dainininkei priklausęs „Carmen“ klavyras, išmargintas ranka pieštuku surašytu lietuvišku libreto tekstu bei pastabomis, – žr. 2, 3 pvz.). Escamillo vaidmuo buvo numatytas baritonui Baltrušaičiui, jau ir koncertuose efektingai dainavusiam Toreadoro kupletus. Pažymėtina ir tai, jog Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejaus archyve saugojamas dokumentas, paliudijantis dar 1944 m. birželį tęsia-

²⁰ Kubilius, 2001, 8.

Principles - Position
Name
1401 m.

PRELUDIO

1

All^o gioioso (♩=116)

N° 1

PIANO.

ff

Ped. *cr*

p

pp

crv

do

do

do

do

do

do

do

do

do

do

do

do

do

3. Dainininkėi Felicijai Pupėnaitei priklausiusio „Carmen“ klavyro fragmentas su autografu (Nedatuota).
Nacionalinės M. K. Čiurlionio menų mokyklos biblioteka

mą Vilniaus miesto teatro direktoriaus Vytauto Alanto susirašinėjimas su Miuncheno teatru dėl būsimo kito spektaklio – Franzo Schuberto operos „Draugai iš Salamankos“ (žr. 4 pvz.).

Aukščiau minimo muziejaus archyve saugomas ir dar vienas svarbus su Vilniaus operos trupe susijęs dokumentas – Vilniaus operos repeticijų ir spektaklių dienynas, atskleidžiantis dar vieną Vilniaus operos trupės veiklos kontrapunkto liniją, išraiškingą antropologiniu požiūriu. Kas tai yra operos dienynas? Tai nuosekliai registruotos, trumpai aprašytos spektaklių repeticijos ir spektakliai, juose dalyvavę artistai, be to įklijuota konkreti spektaklio programėlė. Gali pasitaikyti ir viena kita pastaba ar vaizdingesnė lakoniška replika. Vis dėlto 1943–1944 m. tokį dienyną vedęs režisieriaus padėjėjas Einoris, nebuvo linkęs apsiriboti tik statistika ir objektyvių faktų išdėstymu, todėl kartais išsisakydavo ir plačiau, paversdamas operos dienyną kone dienoraščiu, dinamiška vaizdų seka. Dienyno puslapiuose atsispinti, jog tai ne visai buvo priimtina režisieriui Zaukai, kuris kartais pridėdavo priedą – *nebuvo verta taip išsiplėsti*, arba – *ir vėl neprisidėta programėlė!* Tačiau Einorio polinkio plačiau *išsirašyti* dėka turime spalvingą aplinkos, darbo sąlygų dokumentą, savitais štrichais papildantį faktus, statistiką, spaudos atsiliepimus ar laike nutolusius prisiminimus. Antai keletas fragmentų iš Einorio vedamo dienyno ²¹.

„1943 m. rugsėjo mėnesio 29 d. Trečiadienis. 16 val. Teatre Madama Butterfly sceninė su orkestru. Repetuoti II ir III veiksmi. Dalyvavo solistai Augaitytė, Pupėnaitė, Gutauskas, Šleiny, Sauka, Kudabaitė, Stakanis ir choras. Monteris atėjo tik 16 val. ir iki pradžios repeticijos orkestras dėl tamsos negalėjo laiku susėsti. (...)“

1943 m. spalio mėnesio 4 d. (...) Pagaliau jau būdamas scenoje atlikdamas man pavestą vaidmenį, pastebėjau scenoje, kur eina veiksmas, antrąjį monterį „Tadziką“ padėjėją, žygiuojant per sceną (...) su kažkokia dėže, ėjo ir nuėjo tiesiai per sceną su dėže – Vilniaus miesto teatre, per operos (Madama Butterfly) spektaklį...

Nežinau, kas dar berašyti į dienyną. Nežinau, ar aš dar esu režisieriaus padėjėjas, ar koks nors monteris, scenos darbininkas, siuvėjų pastumdėlis. Kodėl mūsų ta vargšė opera pakliuvo į tokias žiaurias aplinkybes.

Mes nė kampo nė kampelio neturim teatre. Juk dabar mes teatro sudėty. Čia gi mums ir scena skirta vaidinti, dainuoti, ir patalpos, patogumai iš dalies nors

²¹ Kadangi dokumento puslapiai nėra numeruoti, čia jie atrinkti ir pateikiami chronologiškai pagal datas.

H. Mörke.
 Jos. Rainer.
 München 22.
 Steinsdorfstr. 2/3.r

München, am 2. Juni. 1944.

Herrn
 Direktor Alantass
 Wilna.
 Stadttheater...

Sehr geehrter Herr Direktor!

Seit einem Jahr ungefähr liegt bei Ihnen ein Klavier-
 Auszug unserer Schubertbearbeitung:
 "Die Freunde von Salamanka"

 der Ihnen durch meinen Mitarbeiter, Josef Rainer, Über-
 geben worden war. Im Auftrag Herrn Rainers bitte ich Sie
 Das Werk, der Überbringerin dieser Zeilen zu geben, oder
 baldigst an meine Adresse gelangen zu lassen. Eine Auf-
 führung des Singspieles kommt wohl zur Zeit an Ihrem Theater
 nicht in Frage.

Herr Rainer ist ~~weggesetzt~~ worden und fand keine
 Zeit mehr, bei Ihnen vorzusprechen.

Heil Hitler!

H. Mörke.

4. Vilniaus miesto teatro direktoriaus Vytauto Alanto susirašinėjimas su Miuncheno teatru dėl būsimo spektaklio – Franzo Schuberto operos „Draugai iš Salamankos“ (1944). Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus

naudotis – nors tiek kad minimumą savo reikalavimų patenkinti ir netrukdyti kolegai Dramai. Žinoma, ankšta, bet reikia trupučiuką susispausti, na ir truputį gerbti savo jaunesnę seserį operą. (...)

Trys ar keturios valytojos per spektaklį stovėjo ir spoksojo per dekoracijų plyšius į sceną. Vieną, apsvilkusią paltu ir apsitūlojusią skara, paklausiau, ką ji čia veikia. „Žiūriu“. „Tai kodėl pro čia žiūri?“ „Čia daug žmonių“. „Čia negalima žiūrėti“. „A, mes taip papratę“. Galų gale paprasčiau išeiti iš scenos. Išėjo. Ne, negerai. Galbūt aš per smulkiai ir per daug juodai į tai žiūriu, – bet gana – taip nevalia. Juokinga, kad dienynan taip rašau, bet kitaip negalima. Telioka mūsų darbo sąlygos užfiksuotos.

O vis tik ir žiūrovai nors myli mus ir žavisi darbo vaisiais, tačiau pastebi ir tai, kas dedasi užkulisy. Visokia netvarka ir nedarnumas įlenda ir spektaklio metu.

Pastabų mažą. Reikia ir išvadų. Kovoti su visokiais nenormalumais reikia. Tikiu, kad to pakaks dėmesiui sužadinti.

1944 m. kovo 10 d. Miesto teatre spektaklis „Faustas“. Bažnyčios scenoje išvirto užpakalinė dekoracijų siena ir nukrito karkasas. Paveikslu metu buvo laikoma rankomis. Spektaklio metu pavogtas vienas angelo kostiumas – suknelė. (...)

1944 m. birželio mėnesio 13 d. Operos „Sevilijos kirpėjas“ premjera. Statant spektakliui II veiksmo dekoracijas baigiamos sukti į duris rankenos, Audros efektas (griaustinis) įvedamas tik spektaklio metu. Žinoma, jie netikėti ir per smarkūs, išgąsdina net muzikantus. Didžiausia kliūtis premjerai buvo dekoracijų paruošimas. Tai trukdė repeticijas, gadino režisieriaus, dirigento ir solistų nuotaikas, atsiliepdavo repeticijų eigai, atsiliepė ir spektakliui. (...) Pirmą kartą ištisai, be sustabdymų ir panaudojant visas reikalingas priemones pastatymui, buvo tik premjeros metu organizuota. Premjera visuomenei buvo premjera, gi režisieriui, dirigentui, solistams, chorui, techniniam personalui – pirmoji ištisinė generalinė repeticija. Girtinas operos meno vadovybės personalas, ir solistai už menišką drąsą, riziką bei ištvermę, pakenčiant tylomis ir su protestais visas kliūtis paruošiamajame premjeros darbe. (...) Ir jei teatrą lankanti visuomenė šį jaunos Vilniaus operos darbą įvertins teigiamai, tai režisieriui, dirigentui, solistams ir visiems operoje dayvaujantiems dviguba garbė“.

Taip, Vilniaus operos spektakliai, kaip ir dažni simfoniniai, kameriniai koncertai, Muzikos mokyklos veikla per keletą okupacijos ir karo metų pavertė Vilnių ryškiu muzikos gyvenimo, tautinės profesionalios kultūros centru, atgaivino senosios sostinės kūrybinį gyvybingumą. Į tai nekart atsiliepė spauda, kurios vienas bendradarbių A. Tolvaiša pakylėtai rašė: „Ne kultūrininkų pertekliumi mes čia džiaugiamės, bet likusiųjų Vilniui ištiki-

mųjų ir viską dėl Vilniaus aukojančiųjų energija, entuziazmu. (...) Ir visos Lietuvos kultūros mylėtojų pareiga – ne pavydėti mums negausių, bet energingų kultūros darbininkų, ne vilioti juos iš čia, bet padėti jiems išverti. (...) Posakis, kad „ne viena duona žmogus gyvena“, Vilniuje turi šimtaprocentinę gyvenimišką pateisinimą“²².

Išvados

Vilniaus operos trupės veikla patenka į 1940–1945 m. okupacijų ir karo periodą, kuris yra ypatingas lietuvių muzikos kultūros raidos tarpsnis. Jei istoriografijoje priimtas XX a. Lietuvos istorijos skirstymas į laikotarpius iki ir po 1940 m. (sovietų okupacijos), jis negali būti tiesiogiai taikomas muzikos kultūros raidos periodinimui. Politinio, socialinio gyvenimo ir meno kultūros raida ne visada būna sinchroniška, ribos ne visada sutampa. Pirmoji sovietų, karas ir nacistinė okupacija muzikos kultūros turinio bei raidos tendencijų iš esmės nepakeitė, ir nagrinėjamas tragiškas laikotarpis tais požiūriais laikytinas Nepriklausomybės metų kultūros tąsos metais. Aki-vaizdu, jog tai tąsai priklausytų ir minimos Vilniaus operos trupės veiklos procesas, salygotas Nepriklausomybės metų vertybinės orientacijos.

Vilniaus operos trupė, joje dirbęs simfoninis orkestras, kaip matyti iš pateiktų dokumentų, ne tik pristatė profesionalaus operos meno matmenį, bet ir ugdė Vilniaus publiką, Muzikos mokyklos jaunimą, tapo reikšminga istorinės sostinės kultūros tapatybės dalimi. Ši trupė ir orkestras po ilgos lenkų okupacijos Vilniuje stiprino lietuviškąją meno kultūrą, ugdė profesionalaus meno suvokimą ir poreikį jam. Vilniaus operos trupės veikla istorinėje sostinėje kūrė dar vieną stiprią profesionalios kultūros tradiciją.

Vokietmečio, karo metais Lietuvoje ne tik kad nenunyko profesionalaus muzikinio teatro židiniai, bet susidarė nauji – greta tradicijas jau turinčios Kauno operos trupės buvo įsteigta straipsnyje minima Vilniaus trupė, be to, konteksto vardan, pažymėtina, kad šiaurės Lietuvoje 1942 m. susiformavo naujas Šiaulių muzikinis teatras, pradžioje statęs operetas, o podraug jau ambicingai mąstęs ir apie operą. Prielaidų analogiškam dariniui būta jau ir Panevėžyje.

²² Tolvaiša, 1944–02 27, 3.

Kurti ir dirbti Vilniuje minimumu laikotarpiu reiškė sąmoningą apsisprendimą, valią, asmeninę poziciją. Vilniaus operos trupės susidarymo procesas irgi apie tai byloja. Okupacijos ir karas, daug ką sugriovė ūkio, ekonomikos, kultūros srityse, vis dėlto nepajėgė įveikti kūrybinės lietuvių meno dvasios. Pozityvi kultūros raida tais sunkiais laikais nenutrūko, tarpais plėtojosi stebėtinai intensyviai, tapdama stipriausiu tautinio tapatumo, asmens vidinės laisvės, tiesos, grožio ir gėrio vertybių sargu; okupantams nepavyko iškreipti meno tautinės ir humanistinės prigimties. Prieš ją su neregėta demagogija ir jėga užsimota jau antrosios sovietinės okupacijos metais.

Publikuoti ir rankraštiniai šaltiniai

LLMA, f. 43.

LLMA, f. 199, ap. 1, b. 26: Spektaklių ir repeticijų registracijos knyga-dienynas (1942–1943).

LLMA, f. 199, ap. 1, b. 40: Spektaklių ir repeticijų registracijos knyga-dienynas (1943 rugsėjo 1 d. – 1944 liepos 9 d.).

Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus. Antano Zaukos fondas, Vilniaus Operos repeticijų ir spektaklių dienynas (1943–44 sezonas).

Literatūra

Bruveris, Jonas. *Lietuvos nacionalinis operos ir baleto teatras*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2006.

Jakubėnas, Vladas. *Straipsniai ir recenzijos*, t. 1. Vilnius: Lietuvos muzikos akademija, 1994.

Kalinauskas, Algimantas. *Ataidai. Dirigento atsiminimai*. Vilnius: Lietuvos muzikos ir teatro akademija, 2010.

Kubilius, Vytautas. *Neparklupdyta mūza*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001, p. 8.

Kutkus, Aleksas. *Dainininko dalia*. Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1959.

Markeliūnienė, Vytautė. Disertacija „Lietuvos muzikinio teatro raida istorijos pervartų laikotarpiu (1940–1945)“.

Namigla, St. *Naujoji Lietuva*, 1943 01 01.

Tolvaiša, A. Vilniaus kultūrininkai, *Naujoji Lietuva*, 1944-02 27.

Vyliūtė, Jūratė. *Lietuvių muzikai Vokietijoje 1944–1949*. Vilnius: Lietuvos kompozitorių sąjunga, Lietuvos teatro, muzikos ir kino muziejus, Scena, 2005.

Vytautė Markeliūnienė

Vilnius Opera Company (1942–1944) in the Records of Contemporaries

Summary

In the historiography of Lithuanian musical theatre, Vilnius Opera company, a unique phenomenon that established itself during the war and German occupation period, was primarily explored as a part of cultural development of musical theatre and arts in general, considering its repertoire, activities and issues related to their possibilities. During the period, development of Lithuanian arts was directly dependent on the political situation and specific conditions of cultural existence which got dramatically complicated at the time of occupations and war, from 1940 to 1944.

The activities of Vilnius Opera company covered the war and German occupation period, starting with the premiere of Charles Gounod's *Faust* in March, 1942, while the end coincided with another historical transformation from Nazi to soviet occupation and was marked by the last premiere of Gioachino Rossini's *Il barbiere di Siviglia* in June, 1944. Despite the fact that the administration of Vilnius Opera had plans for future performances (which is evident from surviving documents and artefacts), the work of the company was disrupted on the last day of June and was never renewed. Both the members of the administration and staff spread out choosing various paths: some moved to the West, some remained in the occupied homeland, some chose repatriation. Their further activities varied as well; some joined other opera companies, some got engaged in pedagogical activities, others started looking for different forms of creative self-realization. Throughout three seasons, although not complete, Vilnius Opera company was closely related to Vilnius City Theatre, finally, becoming a part of its structural organization in 1943, thus forming a typical of western culture City Theatre institution, embracing drama, opera and ballet. However, the work of three different companies "under one roof" was not very easy under tense war and occupation conditions.

The activities of Vilnius Opera company had been previously explored by the author of this paper, employing historical, statistical or culturological methods. As time goes on, new evidence and memoirs of the contemporaries related to Vilnius Opera Company appeared or were discovered. This inspired further research of the activities of the Company from anthropological perspective, thus seeking better understanding of cultural and social contexts of the time as well as tendencies in the behavior and daily routine of the theatrical community. On the one hand, this led the author to a more extensive presentation of written evidence, relevant to the topic, from diaries and

memoirs of the contemporaries and from the records of rehearsals and performances in Vilnius Opera journal. On the other hand, the authentic evidence has (in)directly indicated that tendencies in cultural development observed during this tragic period can be regarded as continuity of cultural tradition of the years of Independence.

Keywords: Vilnius Opera company, years of war, Vilnius Opera journal of rehearsals and performances, opera performances, rehearsals